

УДК 658:504(477)

ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Варламова С.І.

ВАТ «НВП» Экопрогресс», м. Ульянівськ

Варламова І.С.

Запорізький національний університет

Досліджено теоретичні аспекти щодо екологічного менеджменту. Визначено основні проблеми впровадження системи екологічного менеджменту в національній економіці. Виокремлено головні цілі системи екологічного менеджменту підприємства. Обґрунтовано можливості співіснування загальнонаціональної та специфічної моделі екологічного менеджменту. Побудовано 5-ти компонентну модель екологічного менеджменту для сучасного підприємства. Виділено переваги впровадження системи екологічного менеджменту в національній економіці.

Ключові слова: екологічна відповідальність, екологічний менеджмент, впровадження, контроль, коригування, модель, планування, управління.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку національної економіки особливо проявляється головна суперечність економічної науки – кількісно і якісно зростаючі потреби та

обмежені природні ресурси для їх задоволення. Нераціональне природокористування призводить до порушення балансу природних екосистем та є загрозою для майбутніх поколінь. Ця проблема є

особливо актуальною для України, оскільки вона має значну кількість потужних промислових підприємств із значним техногенним навантаженням на навколишнє середовище, рівень якого значно перевищує аналогічні показники у країнах ЄС. Структура економіки України, успадкована від попередньої економічної системи, характеризується значною деформованістю та неефективністю, більшість галузей є технологічно відсталими. Це негативно впливає на навколишнє середовище, і не відповідає екологічним стандартам країн ЄС.

Активізація процесів глобалізації та інтеграційні процеси вимагають від України перегляду існуючого механізму взаємовідносин «держава-підприємство-суспільство», і створення нових шляхів раціонального використання природно-ресурсного потенціалу.

Таким чином, виникає об'єктивна необхідність ґрунтовного дослідження особливостей впровадження системи екологічного менеджменту в національній економіці, головних перешкод та майбутніх перспектив задля побудови дієвої моделі екоменеджменту в національній економіці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значна кількість праць як зарубіжних, так і вітчизняних вчених свідчить про інтерес науковців до проблем екологічного менеджменту.

Серед зарубіжних вчених особливості екологічного менеджменту розглядали такі вчені як В. Дітріх, Е. Лемінг, Г. Леджвурт, Є. Стріт та інші [1].

Особливості екоменеджменту в Україні досліджуються в різних аспектах: з точки зору екологічного оподаткування підприємств та інших фінансових аспектів – О.О. Веклич, О.Н. Гаркушенко, О.Л. Кащенко, О.П. Маслюківська, В.С. Міщенко, С.М. Козьменко, О.О. Погрібний [2–7]; законодавче регулювання екологічної безпеки – В.І. Андреев, І.І. Каракаш, Л.І. Максимів, О.А. Потаї [8–9] та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак більшість вчених розглядають основні засади екологічного менеджменту з точки зору загальних принципів щодо охорони навколишнього середовища: фінансові аспекти, податковий механізм, правове регулю-

вання. На нашу думку, головні проблеми екологічного менеджменту та перспективи щодо їх вирішення перш за все треба розглядати із врахування особливостей національної економіки в цілому та підприємств, зокрема, та, будувати відповідну модель екоменеджменту.

Постановка завдання. Дослідити проблеми та перспективи запровадження екологічного менеджменту на національних підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система екологічного менеджменту (СЕМ) – це інструмент, що використовується підприємствами для того, щоб визначити ступінь його впливу на навколишнього середовища і боротися з негативними наслідками [10, с. 6]. СЕМ визначає цілі підприємства щодо досягнення певних екологічних показників та алгоритм їх досягнення. Серед найголовніших цілей є:

- соціальні: мінімізація ризиків для здоров'я людини і навколишнього середовища;
- економічні: раціональне використання природно-ресурсного потенціалу з метою підвищення ефективності діяльності та конкурентоспроможності підприємства;
- екологічні: запобігання (або принаймні скорочення) забрудненню навколишнього середовища та його збереження для майбутніх поколінь.

Слід відзначити, що цілі СЕМ відповідають загальносвітовій концепції сталого розвитку, тому впровадження підприємствами основних принципів екологічного менеджменту є неминучим.

Система принципів щодо реалізації основних засад екологічного менеджменту регламентується Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» [11], який був прийнятий у 1991 р. Відповідно до Закону метою державного регулювання щодо охорони навколишнього середовища є розробка та реалізація заходів щодо покращення стану навколишнього середовища, узгодження інтересів держави, підприємств та населення щодо охорони навколишнього середовища. З усіх зазначених функцій державного екоменеджменту найбільш розвинутими є реалізація – здійсненні природоохоронної діяльності та контроль – контроль дотримання екологічних норм та забезпечення екологічної безпеки. На сучасному етапі для створення ефективної системи екоменеджменту необхідним є пошук нових шляхів. Одним із них є екологічний аудит – системна, комплексна та об'єктивна оцінка екологічних ризиків діяльності підприємства.

На нашу думку, для економіки України необхідним є розробка моделі екологічного менеджменту, яка б відповідала особливостям національної економіки – загальнонаціональна модель принципів еколого-економічного діяльності підприємств. При цьому, слід мати на увазі, що підприємства відрізняються за розмірами, діяльністю, нормативними вимогами, культурою та іншим. Для кожного суб'єкта господарювання повинна бути створена специфічна модель екологічного менеджменту, яка б не суперчила загальнонаціональній моделі (рис. 1).

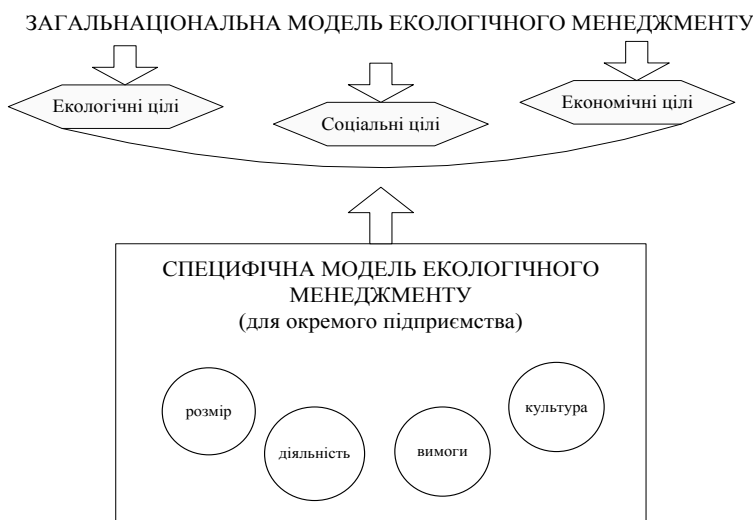

Рис. 1. Співіснування загальнонаціональної та специфічної моделі екологічного менеджменту

Джерело: Побудовано автором самостійно

Рисунок 1 демонструє, що модель екологічного менеджменту окремого підприємства містить специфічні для нього ознаки: розмір, особливості діяльності, вимоги, культуру. В свою чергу, існує загальнодержавна модель екоменеджменту, яка базується на реалізації економічних, екологічних та соціальних цілей. Проблемою для національної економіки є, як правило, невідповідність, іноді суперечливість, інтересів держави і підприємства.

Відносини між державою та підприємством щодо екологічної безпеки будуються на примусових засадах (штрафи, податки), а не на стимулюванні підприємств до збереження навколишнього середовища (податкові пільги за екологічність діяльності, формування рейтингової оцінки щодо екологічної діяльності підприємств). У зв'язку із цим, перспективою для реалізації основних засад екологічного менеджменту в національній економіці є забезпечення співіснування цих моделей.

На нашу думку, структуру системи екологічного менеджменту сучасного підприємства можна представити схематично (рис. 2). Модель СЕМ включає п'ять компонентів (рис. 2):

- політика екологічної відповідальності, яка зобов'язує організацію до «запобігання забруднення», виконання нормативних вимог і не порушення екологічного законодавства;

- планування передбачає встановлення взаємодії організації з навколишнім середовищем, тобто виявлення наявних проблем, визначення необхідних першочергових дій; виокремлення цілей, завдання та розробка екологічних програм;

- впровадження та управління: визначення потреби у навчання та здійснення необхідної підготовки; визначення ролей і обов'язків та звітність; зовнішня комунікація; контроль документації та постачальники;

- перевірка і коригування: моніторинг та вимірювання, вдосконалення процесу, звіти;

- рекомендації для забезпечення, постійної придатності, адекватності та результативності СЕМ.

Проблемою для економіки України є те, що така модель не реалізується комплексно, а лише її окремі складові. Із вищезазначених компонентів в національній економіці найбільш розповсюдженою є політика екологічної відповідальності, яка, як зазначалося нами раніше, зобов'язує підприємство вико-

нувати певні дії, але не є стимулом. В системі екоменеджменту національних підприємств майже не використовуються, такі важливі компоненти, як планування, впровадження та управління. Перевірка і коригування представлені екологічним аудитом, який у своїй діяльності впроваджують незначна кількість підприємств. Провідну роль у моделі відіграє планування, яке передбачає початковий екологічний огляд підприємства, а також аналіз екологічних аспектів та потенційного впливу підприємства на навколишнє середовище, визначення основних напрямів екологічної політики, загальних екологічних завдань та розробка плану дій. Планування є «превентивним» компонентом, який дозволяє зменшити забруднення навколишнього середовища за рахунок виявлення екологічних проблем на певних стадіях, і прийняття рішення на основі плану дій. Ігнорування цим компонентом в національній економіці призводить до того, що підприємство в кінцевому рахунку значно забруднює навколишнє середовище, і сплачує певні штрафи. Проблемою є ще те, що ці штрафи мають мінімальні розміри порівняно з витратами на впровадження екологічно чистого виробництва, що є «дестимулом» для підприємств.

Побудова моделі екологічного менеджменту та її практична реалізація здатна забезпечити значні переваги для національної економіки. Переваги впровадження СЕМ можна згрупувати як: економічні, соціальні та екологічні (табл. 1).

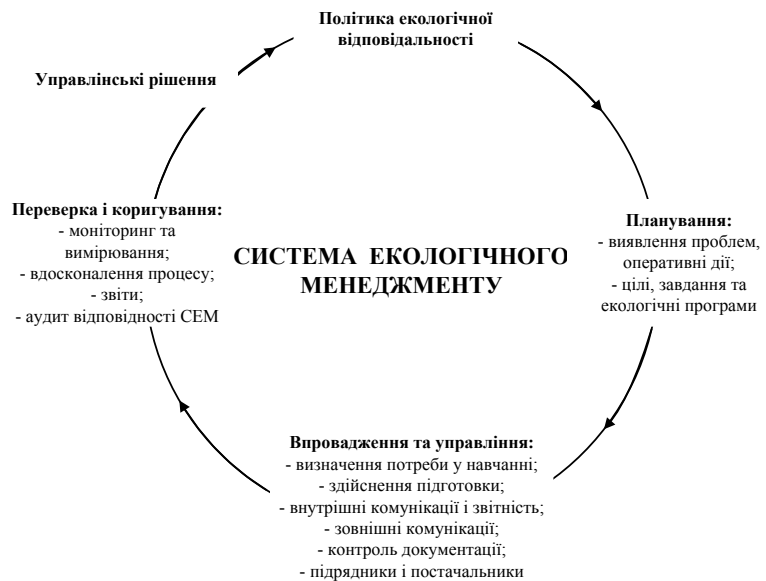

Рис. 2. Модель системи екологічного менеджменту

Джерело: Побудовано автором за даними [10, с. 7]

Таблиця 1

Переваги впровадження системи екологічного менеджменту (СЕМ)

	Економічні	Соціальні	Екологічні
Суспільні	- зменшення споживання матеріальних та енергетичних ресурсів	- зменшення захворювань та впливу на генофонд	- збереження навколишнього середовища для майбутніх поколінь;
Індивідуальні (для конкретного підприємства)	- скорочення відходів виробництва; - зменшення розмірів платежів за викиди; - залучення інвестицій; - зменшення ризику відповідальності за забруднення	- формування довіри населення до підприємства; - підвищення іміджу підприємства; - врегулювання відносин з громадськістю і місцевою владою	- екологічний аспект корпоративної соціальної відповідальності

Джерело: Побудовано автором за даними [12]

У таблиці 1 переваги впровадження СЕМ згруповані на основі двох критеріїв: рівень (суспільні та індивідуальні) та цілі (економічні, соціальні, екологічні):

Серед суспільних найважливішими є зменшення споживання ресурсів (економічні), скорочення негативного впливу на здоров'я нації (соціальні), збереження навколишнього середовища для майбутніх поколінь (екологічні).

Переваги для певного підприємства (індивідуальні) проявляються у фінансових вигодах (економічні), формування довіри та іміджу (соціальні), екологічний аспект корпоративної соціальної відповідальності (екологічні).

Висновки і пропозиції. На основі проведеного аналізу проблем та можливих перспектив впровадження економічного менеджменту в національній економіці, можна зробити висновок, що це достатньо складний, але необхідний процес. Така необхідність викликана, з одного боку, поглиблення інтеграційних процесів України, а, з іншого – зна-

чим забрудненням навколишнього середовища, що є реальною загрозою для майбутніх поколінь.

Основним перешкодами на шляху впровадження системи екоменеджменту є відсутність комплексної та ефективної моделі, а також неспівставність національної моделі екоменеджменту та моделі окремого підприємства. Недосконалість законодавства щодо регулювання екологічної діяльності негативно впливає на ефективність екологічної політики. Тобто, для досягнення позитивних зрушень у системі екологічного менеджменту, перш за все потрібно побудувати модель екологічного менеджменту із врахуванням особливостей національної економіки, а також поєднати інтереси держави, підприємств та суспільства.

Отже, напрямком подальших досліджень є вивчення зарубіжного досвіду щодо моделювання процесів управління екологічною сферою, та побудова моделі із врахування особливостей господарської діяльності в національній економіці.

Список літератури:

1. Дитрих В. Зеленый бизнес – миллиардная сделка! На смену дотконам приходят дотгрини / Дитрих Вальтер; пер. с нем.: В. Хартмана; Нац. Академия Наук Украины, Ин-т экономики и прогнозирования. – К. [б. и.], 2009. – 295 с.
2. Веклич О. О. Екологічне оподаткування як механізм підвищення конкурентоспроможності національної економіки / О. О. Веклич // Проблеми формування та реалізації конкурентної політики: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. – Львів: АртДрук 2013. – С. 36–37.
3. Гаркушенко О. Н. Состояние и перспективы применения экологических налогов в Украине / О. Н. Гаркушенко // Економіка промисловості. – 2013. – № 3 (63). – С. 37–46.
4. Кашенко О. Л. Фінанси природокористування / О. Л. Кашенко. – Суми, 2000. – 317 с.
5. Маслюківська О. П. Механізм впровадження еколого-трудової податкової реформи в Україні: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.06 «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища» / О. П. Маслюківська. – К., 2011. – 21 с.
6. Міщенко В. Дієвість економічних підходів екологічної політики (чи «забруднювач платить»?) / В. Міщенко // Економіка України. – 2002. – № 7. – С. 62–69.
7. Козьменко С. М. Особливості екологічного оподаткування в зарубіжних країнах / С. М. Козьменко, Т. В. Волковець // Вісник Сумського держ. ун-ту. – 2012. – № 1. – С. 11–18.
8. Андрейцев В. І. Право екологічної безпеки: навчальний та науково-практичний посібник. – К., 2002. – 332 с.
9. Максимів Л. І. Сутність, функції, завдання та нормативно – правове забезпечення екологічного менеджменту [Текст] / Л. І. Максимів, О. А. Потай // Наукові праці Лісівничої академії наук України. – Львів: РВВ НЛТУ України, 2007. – Вип. 5. – С. 103–109.
10. Successful Practices of Environmental Management Systems in Small and Medium-Size Enterprises. – Canada: Commission for Environmental Cooperation. – 2005. – 36 p.
11. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.91. – № 1264-XII.
12. Матківський М. П. Екологічний менеджмент: законодавство Європейського Союзу та українські перспективи / М. П. Матківський, В. М. Случник // Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. – 2009. – Випуск 8. – С. 34–38.

Варламова С.И.

ОАО «НВП» Экопрогресс», г. Ульяновск

Варламова И.С.

Запорожский национальный университет

ВНЕДРЕНИЕ СИСТЕМЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО МЕНЕДЖМЕНТА В УКРАИНЕ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Аннотация

Исследованы теоретические аспекты экологического менеджмента. Определены основные проблемы внедрения системы экологического менеджмента в национальной экономике. Выделены главные цели системы экологического менеджмента предприятия. Обоснованы возможности осуществления общенациональной и специфической модели экологического менеджмента. Построено 5-ти компонентную модель экологического менеджмента для современного предприятия. Выделены преимущества внедрения системы экологического менеджмента в национальной экономике.

Ключевые слова: экологическая ответственность, экологический менеджмент, внедрение, контроль, корректировка, модель, планирование, управление.

Varlamova S.I.

JSC«NPP» Ecoprogress», Ulyanovsk

Varlamova I.S.

Zaporizhzhya National University

INTRODUCTION OF SYSTEM OF ECOLOGICAL MANAGEMENT IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS

Summary

The theoretical aspects of environmental management were researched. The main problems of implementing the environmental management system in the national economy were determined. The main objectives of the environmental management system of the enterprise were selected. The possibility of coexistence nationwide and specific models of environmental management were proved. The 5-components model of environmental management for the modern enterprise were built. The advantages of implementing an environmental management system in the national economy were selected.

Keywords: environmental responsibility, environmental management, implementation, monitoring, correction, model, planning, management.